

Skandináv sziget szláv nyelvi környezetben

Man'kov, Aleksandr Evgen'evič: Skandinavskij ostrov v slavânskoj âzykovej srede= Slověne 2. évf. 2013. 1. sz. 60–110. p.

Az ukrajnai Herszon megye Beriszlavi járásának – történelmi nevén – Starošvedskoe községét 1782-ben alapították és – a svéd nevén Dagö – a mai észtországi Hiiumaa szigetéről származó svéd telepesekkel népesítették be. A sziget akkor az Orosz Birodalomhoz tartozott, ma Észtország része. A Dnyeper partján létesült svéd kolónia ma – az ukrajnai hivatalos nevén – Zmijivka település része. Ez úgy alakult ki, hogy a 18. század végén a svéd település szomszédságában egy német falu is létesült, amelyet a német település a Dnyeper menti ártéri réteken hemzsegő kígyók miatt *Schlangendorf*nak (‘Kígyós’) nevezték el. A németek nevezték el a velük szomszédos, de korábban alapított svéd falut *Altschwedendorf*nak (‘Svédófalú’), amit az orosz hivatalos adminisztráció *Starošvedskoeként* fordított oroszra, míg a német falu orosz neve *Zmejevka* lett. A szovjet időkben a két falut egyesítették, és a közös név a német falu neve lett az ukrán *Zmijivka* változatban. A németek adta név fordítása a svéd *Gammalsvenskby* is.

A XVIII. században a Krími Kánság annektálása után a Novorosz-szija (‘Újoroszország’) tartomány gyéren lakott terület volt; II. Katalin kormányzata erőfeszítéseket tett a vidék benépesítésére, többek között külföldiek meghívásával is. E folyamat része volt a svédek idetelepítése Dagö szigetéről. Az idegen telepesek közül a legtöbb német volt. 1838-ban egyedül a Herszoni kormányzóságban 39 német település volt. A XIX. század közepére a kormányzóság vegyes nemzetiségű összetételűvé vált, egy 1852. évi összeírás szerint a nem orosz lakosság között volt „75 000 moldvai, 11 132 bolgár, 436 szerb, 850 lengyel, 3500 görög, 1990 örmény, 31 700 német, 168 svéd, 22 424 talmudista zsidó, 446 karaim, 2516 cigány, összesen 150 162 fő”. Egy 1865. évi adat szerint Oroszország déli tartományaiban (Herszoni, Jekatyrinoszlávi [ma: Dnyepropetrovszki], Krími, Besszarábiai kormányzóságok) 151 925 „német, valamint csekély számú svéd és svájci” élt, miközben az oroszok száma mindössze 13 162 volt.

Starošvedskoe svéd lakossága valószínűleg sosem haladta meg az 1000 főt. Dagö szigetéről 966 telepes indult útnak, de csak 880-an érkeztek meg rendeltetési helyükre. Az életkörülmények az új helyen meglehetősen mostohák voltak, ezért a telepesek száma rohamosan csökkent, 1800-ban már csak 150–160 svéd élt a faluban. A XIX. században a falu élete normalizálódott, 1917-ben már 718 volt a svéd lakosok száma. 1927-ben a svédeknek sikerült engedélyt szerezniük ahhoz, hogy Svédországba települjenek át, 1931-ben azonban egy részük visszatért, mert Svédországban beilleszkedési nehézségeik támadtak, így a falu idős lakóinak némelyike 1929 és 1939 között Svédországban született. Az 1930-as években 18 svéd esett áldozatul az akkori szovjet terrorhullámnak. A II. világháború idején a német megszálló hatóságok a svédeket is „Volksdeutsch“-nak nyilvánították és kitelepítették őket Németországba. Egy részük a háború után rögtön hazatért falujába, többségüket azonban Komiföldre száműzték, ahonnan egy az őket ért igazságtalanságról véletlenül tudomást szerző svéd mérnök közbenjárására viszonylag hamar, már 1947-ben hazatérhettek Starošvedskoéba.

A falunak jelenleg körülbelül 2000 lakosa van. Nyelvi szempontból a népesség 3 csoportra osztható. 1. oroszul vagy orosz–ukrán keveréknyelven (szurzsik) beszélő lakosok, ők teszik ki a település lakóinak túlnyomó többségét; 2. az idős nemzedékhez (1920–1930-as években születettek) tartozó etnikai svédek, számuk legfeljebb 15 fő; 3. az idősebb nemzedék gyermekei (1950–1970-es években születettek). Az ő első és alapvető nyelvük az orosz–ukrán szurzsik. Az iskolában fakultatív tárgyként tanítják — és sokan tanulják is — a svéd irodalmi nyelvet, így ez második nyelvüknek tekinthető. Közülük azonban senki sem beszél az idősebb nemzedék által fenntartott svéd nyelvjárást. Elbeszélésük szerint gyermekkorukban még hallották, hogy nagyszüleik ezen a svéd nyelvjáráson beszéltek egymással, de mindig csak szigorúan egymás között, sosem a fiatalabb nemzedékkel való érintkezésben, s mindez tudatosan történt így.

A tanulmányban ismertetett kutatás a 2. csoportra irányult. Az ő első nyelvük az a svéd dialektus, amely a Dagö-szigeti elődök nyelvjáráására megy vissza. A legtöbbit használt nyelvük nekik is a szurzsik, de egymás között gyakran beszélgetnek a svéd nyelvjáráásban. A nyelvjárás

beszélői mind jól tudnak németül is. Sokan közülük — ki a szüleitől, ki az iskolában — tanulták a svéd irodalmi nyelvet is, és jól is beszélik, de nyelvjárásukat mint anyanyelvüket élesen megkülönböztetik a svéd irodalmi nyelvtől, mint tanult nyelvtől.

Az, hogy a svéd nyelvjárás mai is létezik, a legutóbbi időkig nem volt ismeretes a nyelvészek körében. Ez valószínűleg azért történt így, mert nem sokan értesültek arról, hogy 1931-ben a Svédországba kivándorolt lakosok egy része visszatért és ily módon fenntartotta ezt a nyelvjárást. Ráadásul a visszaköltözöttek az 1930–1940-es években elszenvedett üldöztetések miatt nem igyekeztek magukról hírt adni. Így alakult ki az a benyomás, hogy a falu lakóinak 1929. évi Svédországba költözésével a dialektus megszűnt létezni.

Starošvedskoe egyedülálló művelődéstörténeti jelenség. A svéd nyelvjárás annak ellenére fennmaradt, hogy beszélői kevesen vannak, és a nyelvjárást számos idegen hatás érte az irodalmi svéd, a német, az orosz–ukrán keveréknyelv részéről. Leírása nemcsak a svéd dialektológia, hanem a nyelvi kapcsolatok révén az összes érintkező nyelv, így a szlavisztika szempontjából is fontos. A Starošvedskoében megőrződött egykori Dagö-szigeti svéd nyelvjárás már az 1930-as években kihalt. Amíg beszélték, az észttel szoros kölcsönhatásban állt, tehát ennek nyomait is őrzi Starošvedskoe svéd nyelvjárása. Ráadásul az észttországi svédek többsége már 1940-ben áttelepült Svédországba, ahol nyelvjárásuk elenyészett, így a dagöivel rokon észttországi svéd nyelvjárások sem tanulmányozhatók ma már közvetlenül, hanem csak a múlt század eleji nyelvjárásai gyűjtések alapján.

Zoltán András